

Laglöst land

om konventionen som ingen ville ha

A photograph of a reindeer herd in a snowy landscape. The reindeer are in the foreground, some with large antlers. In the background, there are several people standing near a fence. The sky is overcast and the overall tone is blue and cold.

GÖTEBORGS UNIVERSITET JMG,
Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Josefin Brosché
Examensarbete i journalistik 22,5 hp,
HT/2010
Handledare: Nils Hanson

Innehållsförteckning

Inledning	s 2
Konventionerna genom historien	s 3-4
Konventionen som ingen ville ha, Mönstret, Marken	s 5-6
Historien om ett urfolk,	s 7-8
Välkommen till laglöst land	s 9-15
Krönika	s 16
Reflektion	s 17-18
Metodrapport	s 19-28

Inledning

Tanja Nordfjell är 20 år och hon vill jobba med renar, precis som sin *aithje*. Det betyder pappa på sydsamiska; både Tanja och hennes pappa är sydsamer, från Handölsdalens sameby i Härjedalen. Men att fortsätta med den traditionella rennäringen är ingen självklarhet, det är ett osäkert yrke, som hotas från flera olika håll.

Ett hot är den svenska staten, som politiskt agerar över renskötarnas huvuden istället för att låta dem delta i besluten som gäller dem. I oktober 2009 presenterades den nya renskötselkonventionen som är en diplomatisk uppgörelse mellan Sverige och Norge. Den ska reglera det gränsöverskridande renbetet, alltså hur svenska och norska renskötande samer låter sina renar beta vid riksgränsen. Handölsdalens sameby har aldrig förut berörts av tidigare konventioner och de har inget bete i Norge. Trots detta fann de plötsligt att ett stort område av deras mark skulle ges till norska samer. I utbyte skulle de få ett annat område, som inte ens lämpar sig för renbete. Om konventionen ratificeras, betyder det att svenska staten medverkat till att ta ifrån Handölsdalens renskötare sitt levebröd. Trots protester så har arbetet fortsatt.

Hur kunde det bli såhär? Trots att konventionsarbetet tagit tretton år känner de berörda svenska samebyarna att staten har agerat över deras huvuden och inte tagit tillvara på deras intressen. Ingen har frågat dem om lov eller lyssnat på deras protester. Diskrimineringsombudsmannen manar regeringen att tänka om, och advokatsamfundet menar att konventionen bryter mot svensk grundlag.

Det är något som är ruttet i svensk samepolitik.

Josefa Broseke

Konventionerna

Sedan staten Sverige grundades har den på olika sätt påverkat samerna, deras levnadssätt, deras inkomster och deras tillgång till mark. Många olika metoder har använts, men genom historien kan man se vad som visat sig vara ett av de kraftfullaste: de diplomatiska konventionerna.

En konvention är en diplomatisk överenskommelse mellan två eller flera stater. När inga stater fanns i Skandinavien kunde de samiska renskötarna vandra med renarna. Det var statsgränserna som skapade behovet av att ha regler och klassificeringar. Renbeteskonventionerna har reglerat hur svenska och norska samebyar intill gränsen, får använda bete i respektive landet.

Många av konventionerna har dessutom inskrivet att nya förhandlingar skall inledas när konventionen tar slut. Detta har lett till en lång kedja av konventioner, där felet och misstagen aldrig åtgärdats, eftersom den med en gång följts av förhandlingar om en ny. Mönstret har aldrig brutits.

Lappkodicillen skrivs under mellan Sverige och Danmark i samband med att riksgränsen mellan Sverige och nuvarande Norge bestämdes. Eftersom Danmark höll Norge och Sverige Finland, blev uppgörelsen en överenskommelse som påverkade hela Norden. Samerna var ännu ett folk med stark ställning i båda länderna och utträngningen hade ännu inte börjat i stor skala. Men då en gräns nu fanns blev samerna tvungna att välja mellan att bli danska eller svenska undersåtar och vilken sida de ville ha kvar sin mark på. Men även om marken i det andra landet togs ifrån dem, så hade de kvar rätten att flytta med hjordarna över riksgränsen, baserad på gammal sedvana. Renskötarnas behov av mark styrde än så länge, inget annat. Lappkodicillen gäller i all framtid och blir aktuell varje gång någon annan, yngre konvention, inte styr.

Norge är nu ett eget land och inte längre del av varken Danmark eller Sverige. Därför behövs regleringar om relationen mellan länderna. En av frågorna som avgörs är just samiska renskötarens vandringar över gränsen. Norge vill egentligen begränsa svenska renskötarens tillgång till norsk mark, för att skicka upp egna koloniserande jordbrukare. Men Sverige spjärnar emot, och grundlägger på så vis ännu en konflikt som ska pågå i minst hundra år. Det fastslås att Lappkodicillen inte kan sägas upp av bara en part och att en ny konvention ska tas fram.

Frågan som dominerade arbetet inför denna konvention var vilka tider som skulle gälla. Ett sätt att fördela betesmark var att säga att ena landets samer fick beta sina renar en period och sedan tvärtom. Det hela betraktas som en uppgörelse mellan stater och även om två finska samer biträdde kommissionen i frågor om renskötsel, så sågs det inte som att det handlade om samisk rätt.

genom historien

Den här konventionen får följden att nordliga svenska samebyar blir av med 70 % av sitt sommarbete och tvingas slakta ca 17 000 renar. 75 samiska familjer från Karesuando tvångsflyttas söderut när marken inte längre räcker till. Själva konventionen innehåller en paragraf om att intrång som konventionen orsakat ska upphöra när konventionens giltighet har gått ut. I praktiken blir det istället så att en ny konvention byggs några år senare, starkt baserad på 1919 års. Intrången, det vill säga marken som försvann och familjerna som fick flytta, fick aldrig någon lösning.

Konventionen från 1949 innehåller egentligen inga ändringar från den förra konventionen. Några detaljer justerades, men i mångt och mycket såg konventionen likadan ut. Intrången i form av mark som renskötarna blivit av med, rättades inte till och termer som 'sedvanerätt' hittas mer sällan. Fortfarande reflekterades det inte över staternas rätt att överhuvudtaget förhandla i de här frågorna.

Mönstret fortsätter på samma sätt. Förhandlarna menar att det är en politisk fråga, mellan två stater, snarare än en juridisk om samernas civila rättigheter. Man kopplar bort juridiken, och därmed frågor om till exempel ersättning. Kommissionen fick ett mycket brett mandat att undersöka "hela problemkomplexet som det ömsesidiga renbetet utgör." Resultatet blir att Sverige förhandlar bort ca 70% av svenska samers sommarbete i Norge. När renskötarna sedan försöker klaga svarar svenska staten att konventionen inte förändrar deras rättigheter. Den hindrar dem bara från att ha bete på marken i 30 år framåt, vilket leder till en försvagning av sedvanerätten.

Konventionen som ingen ville ha

Det går ännu inte att helt säkert säga vad följderna blir av renskötselkonventionen av 2009. Det finns kvalificerade gissningar och farhågor, men framtiden är oklar. Men vad som har hänt fram tills nu är detta.

Enligt den förra konventionen skall nya förhandlingar upptas efter trettio år. Därför skapas år 1997 en svensk-norsk renbeteskommission, som ska jobba med förundersökningen om den gränsöverskridande renskötseln och ta fram underlag för förhandlingarna samt ett förslag på en konventions-text. Komissionen tar även fram ett kartmaterial över norra Sveriges renbetesmark med förslag på hur marken vid gränsen ska fördelas mellan norska och svenska samebyar. I förhandlingsdelegationen ingår två samiska sakkunniga som förhandlar om betesmarken för de svenska samebyarna.

Förhandlingarna är stormiga, och avbryts vid flera tillfällen bland annat på grund av protester från samebyar och byte av förhandlare

på den svenska sidan.

I februari 2009 överlämnas resultatet av förhandlingarna till regeringen och undertecknades av respektive lands jordbruksminister. Sedan går konventionen ut på remiss. Starka reaktioner följde med tung kritik från olika myndigheter och instanser, men eftersom konventionen redan är undertecknad är ändringar omöjliga. Ett flertal samebyar och privatpersoner vänder sig till regeringsrätten för att få konventionen prövad. Svaret? Att det handlar om förhållandet mellan stater, inte civila rättigheter. En renägare vänder sig då till Europadomstolen, som ska pröva frågan för att se om konventionen bryter mot mänskliga rättigheter.

Mönstret

Efter att ha granskat hur staten har handlat inför och i samband med konventionerna 1972 och 2009 framträder vissa likheter. Trots att det är mer än trettio år emellan är mönstret tämligen likt. Om man dessutom ser längre bak i tiden framträder en statlig hållning som inte har förändrats nämnvärt sedan 1600-talet.

- Sverige och Norge anser att konvention behövs.
- Länderna frågar inte samebyarna, utan agerar själva.
- Visst samisk inflytande tillåts, exempelvis som sakkunniga med snävt mandat.
- Mark omfördelas mellan länderna.
- Svenska samebyar förlorar mark till norska renskötare, med följd att sedvanerätten kompliceras.
- Samerna protesterar, men får då höra att de borde agerat tidigare, på annat sätt, att de gett sitt medgivande, eller att de är besvärliga.
- Ingen ersättning eller förklaring ges.

Det är inte så konstigt att svenska renskötare är missnöjda med de olika konventioner som har drabbat dem genom åren, inte när man ser på tillvägagångssätt och resultat. Konventionerna kallas alltid för diplomatiska uppgörelser mellan två länder och de renskötande samerna tillfrågas inte. Och när resultaten kommer, så är det alltid någon som kommer i kläm. Som 1919 när 75 familjer i Karesuando tvångsförflyttas. När nord-samer i Sverige förlorade 70% av sitt bete i Norge. Eller som 2009 när renskötarna Handölsdalens sameby undrar om de kommer förlora sina jobb och sin inkomst.

En av de många springande punkterna handlar om sedvanerätten. Eftersom sedvanerätt bygger på bruket av marken kan det skapa problem om samebyarna förhindras att använda marken. Om norska renskötare får tillgång till den istället, grundlägger de egna sedvanor. I konventionerna brukar det stå fina ord om hur den inte ska påverka sedvanerätten. Men 1972 visade det sig bara vara fina ord och inget mer. Sedvanerätten förändrades. Kommer konventionen av 2009 få samma följd? Det vet vi inte än. Men för Handölsdalen kommer problemen börja redan om konventionen ratificeras.

Marken

Copyright: Lantmäteriet

Den övre (röda) markeringen är den mark som Handölsdalens sameby förlorar ifall konventionen träder i kraft. Året-runt-mark, den viktigaste sortens mark som finns. Även ett område som är ostört från vandringsleder och fjällturister. Prima renbete.

Det nedre området får de istället på norsk sida. Enligt samebyns uppskattningar kan de använda området under några veckor i juli, i övrigt är det värdelöst – och mindre.

Historien om ett urfolk

Vårt svenska urfolk samernas historia liknar den hos många andra urfolk. Svenska staten har på olika sätt förgräpat sig på dem vilket satt djupa spår. Än idag har de inte fått någon ursäkt.

Över hela världen, den som en del vill kalla civiliserad, så har urfolken gått samma öde till mötes. Den upplyste mannen, nybyggaren, statstjänstemannen har kommit och tagit över. Han har haft olika roller, kommit från olika regeringar och styrelser, men resultatet för dem som var där först har sett likadant ut. Bortträngda, fråntagna sin mark och i en del fall till och med utrotade.

Runtom hela jorden har samma mönster upprepats. När Européer upptäckte den Amerikanska kontinenten fanns där redan många människor, det var långt ifrån det tomma, orörda land som man tänkte. Många miljoner ur den amerikanska urbefolkningen dog tidigt av sjukdomar introducerade av europeiska kolonister. Senare började det ses som kolonisternas öde, deras 'manifest

destiny' att befolka nordamerika. De var inte ockupanter av någon annans hemland, de var det utvalda folket som skulle befolka kontinenten, en högtstående civilisation inför vilken vildarna var tvungen att fly eller sluta upp. Indianernas många olika språk, kulturer och religioner marginaliserades, ogillades och utrotades i många fall.

De indiankulturer som överlevde trängdes så småningom in på reservat, marker som blott var minnen av hur landet sett ut när deras kulturer stod i zenit. I en del fall minskades deras mark ännu mer efter att nybyggare protesterat. Många reservat är också förlagda till mark som var olämplig för jordbruk och alltså kunde ges till indianer utan alltför stor förlust. Först 1924 deklarerades att indianerna, de sanna amerikanerna, överhuvudtaget var amerikanska medborgare; trots det består många missförhållanden och fördomar.

Många svenska skolbarn känner till denna historia bättre än de känner sin egen och läser mer om indianer än de läser om samer. Det är svårt att förstå att det i Sveriges historia hänt samma sak och enligt en del fortfarande händer.

Samerna är Sveriges urbefolkning och Europas enda fortfarande existerande. Deras språk, kultur och civilisation är mycket gammal; bland annat finns det arkeologiska lämningar som tyder på att renskötelse bedrevs i Norrland redan på 1000-talet, men de omnämns också i ännu äldre texter. De var här före statsgränserna, före kontrakten och lagarna. Deras första kontakter med staten Sverige kom genom beskattning, samerna var skickliga jägare och skinn och päls var en dyrbar statusvara för adeln och konungen. Eftersom en del samer hade kontakt både med Danmark (nuvarande Norge), Ryssland och Sverige, hände det att de fick betala skatt till tre stater.

Från och med 1500-talet började samerna och svenskarna komma närmare varandra – inte känslomässigt, men rent praktiskt. Samerna – lapparna – betraktas som en lägre stående civilisation, exotiska vildar. När det skulle startas en silvergruva på Nasafjället i Lappland, så blir samerna tvångsrekryterade att med sina renar hjälpa till med transporter. Men transporterna gör att deras renar dör av utmattning och de drabbas av svår fattigdom när de inte kan sköta sina andra sysslor. Många samer flyr till Norge för att komma undan. Men i och med att intresset för gruvor växer, växer också det svenska kungadömetns intresse för att införliva Norrland i Svea rike.

På 1600-talet inleds kolonisationen av Norrland. Svenska nybyggare belönas av kronan om de flyttar upp, även om det sägs att samernas renskötelse, fiske och jakt inte ska störas. Detta eftersom samernas skattebidrag fortfarande var så viktigt.

Men samernas livsstil var till sin natur nomadisk och man kan föreställa sig de svenska kolonisternas oförståelse. Lapparna kan väl inte behöva all den här marken? Precis som de nybyggare som lockades till Nordamerika med fantasier om enorma, obebyggda marker måste Norrland ha tätt sig för de svenska bönder som flyttade upp. Men även om landet kanske var obebyggt (samernas livsstil lämnade få spår) så var det inte tomt. Samerna var redan där.

Fler och fler svenskar flyttade upp, och även om detta började tränga ut samer, så dömde 1600-talets domstolar ofta till samernas fördel i tvistemål om mark. I mitten av 1700-talet förändrades detta åt det motsatta hållet: samiska nederlag i rätten.

1751 dras gränsen mellan Sverige och Norge om. Plötsligt måste samerna välja om de är svenska samer eller norska. Det är inte tillåtet att ha land på båda sidorna om gränsen. I avtalsdokumentet skrivs det dock in att samerna ska ha rätt att vandra med sina renar över gränserna. ”*Aldenstund Lapparne behöfwa Bägge Rikens Land, skall det dem efter gammal sed- wane wara tillåtit höst och wår att flytta med deras Renhjordar öfwer Gränsen in uti ett annat Rike*”

Eftersom den samiska kulturen är starkt baserad på muntliga traditioner och framför allt inte haft något behov av dokument och avtal, har de inga ägarkontrakt på sin mark. Detta ställer till problem, när nybyggare som har kontrakt kan köra bort samer som inte har det. Ibland skedde olagligheter medan myndigheterna höll för ögonen för att sedan godkänna i efterhand.

Resten av historien följer inslaget spår. Gränserna för odling flyttas ständigt. Nybyggare odlar upp allt mer land med stöd av lokala myndigheter. Samisk religion utrotas när de tvångskristnas. De samiska språken marginaliseras och utrotas nästan när samiska barn måste prata svenska i skolan. Rasbiologer ägnar sig åt att gräva upp samiska gravar och mäta deras kranier – det var endast 2009 som historiska museet lämnade tillbaka ett samiskt kranium för återbegravning. Nya markavtal med Norge gör att samer på den svenska sidan av gränsen förlorar ännu mer mark. Renskötare från Karesuando tvångsflyttas eftersom den mark de har kvar inte längre kan nära dem.

”Lapparnas vanligaste fel brukar vara klen energi och bristande fasthet. Alltför lätt resignera de under fattigdom och elände, och alltför ofta sakna de kraft att rycka upp sig ur iråkade olyckor, vare sig dessa är självförvalade eller icke.”

- Nordisk familjebok (1876-1926).

Svenska statens relation till samerna har alltid präglats av tidens strömningar, men det är främst i modern tid som dessa har formulerats. På 1700-talet slog socialdarwinistiska idéer igenom, som gick ut på att den nomadiska livsstilen var lägre stående och inte hade kommit lika långt i sin utveckling som den svenska. Svenskarna kunde därför betraktas som högre stående. Samerna var deras ansvar. Idén fick olika följder; att den samiska kulturen skulle bevaras, så att den inte påverkades av den svenska. Same skulle vara same, med hårda regler som följd. Samer skulle bara bo i kåta, och arbeta med renskötelse. Gjorde man inte det, då var man inte same. En annan teori var att den samiska kulturens öde var att upplukas av den svenska. Vildarna skulle bli svenska, eftersom det var bäst för dem. Samiska barn från renskötande familjer tvingades under 1900-talets första halva att gå i speciella nomadskolor, som trots att de var speciellt framtagna för dem, hade all undervisning på svenska, istället för samiska. Först 1980 fick samerna inflyttande över just utbildningen, då en samisk skolstyrelse skapades.

Rasbiologin satte också sina spår. Det forskades på den 'samiska rasen' och med hjälp av upprädda samiska kranier kom man fram till olika teorier om samiskt ursprung och det samiska kynnet. Samerna var kortskallar, till skillnad från den överlägsna långskalliga ariska rasen och om raserna blandades ledde detta till förödande negativa följder.

Allt detta hör till historien, det finns få kvar som tror på rasbiologi. Men följderna av åren av förtryck finns kvar och, menar en del, attityden. Det samiska självbestämmandet är ytterst begränsat. Det är staten som reglerar hur många renar samebyar får ha, eller vem som får räknas som same och därmed rösta i sametinget. Det är staten, som aldrig ens bitt om ursäkt för det som var.

Foto: Josefin Brosché

Foto: Josefin Brosché

Välkommen till laglöst land

Idag finns det bete till renarna som ägs av Reidar Nordfjell och hans dotter Tanja. Men snart kanske betet, och marken, tas ifrån dem. Vad som händer beror på om svenska staten bryter med historien, eller fortsätter som förut.

På den två timmar långa bussresan mellan Östersund och Ljungdalen i Härjedalen passerar man nästan bara orörd skog och ibland några enstaka renar som springer över vägen. Man får känslan av att så här har det alltid varit och kommer alltid att vara: naturligt, lugnt, stilla. Men lugnet bedrar. Marken är en dyrbar råvara och renarna norra Sveriges mest omstridda djur. Tidigt nästa morgon, medan det ännu är mörkt ute är vi på plats i Ljungris, ett område vid fjällens fot med stora inhägnader och hagar. En sakta växande cirkel av bilar står i mörkret, med avgaserna som stora moln bakom. Det är kallt ute, aldeles för kallt för att vänta utomhus, istället väntar renskötarna i bilarna. På ljuset, på renarna och på besked om att det är dags att börja. Morgonen är stilla, det enda ljudet som hörs är brummandet av motorer, men det är en stillhet som väntar på att fyllas. Sakta ljusnar det och som på kommando kliver alla ut ur bilarna. Alla har en uppgift, några försvinner på skotrar uppåt fjället, vi andra stannar nere i dalen. Renarna är på väg. En stund senare sitter jag hopkrupen i en enbuske tillsammans med Reidar Nordfjell. Han är både renägare och renskötare från Handölsdalens sameby. Några meter bort sitter hans dotter Tanja Nordfjell i en annan buske, den vita fjällrävspälsen på hennes mössa är knappt synlig. Hon studerar samiskt hantverk i Jokkmokk men äger också renar, och är på plats för att jobba. Mellan de glesa enbarren spanar vi uppåt fjället, men inget hörs eller syns. Reidar förklarar att renen inte hörs innan den

kommer, så vi måste vara tysta och stilla för att inte skrämma dem. Det är tusen renar, en naturkraft i sig självt, och om de blir skrämde kommer hela hopen att vända upp till fjälls igen. Det skulle betyda ännu mera arbete och förlorad tid. Sammanlagt har byn långt fler renar, men en del har redan 'farit söderut' som Reidar säger. Renar är svåra att styra, de går som de vill och följer samma stigar som de alltid har gjort – även om de inte får. För att hålla djuren borta från marker där de inte får vara ska de nu delas upp och flyttas till sitt vinterbete. Det känns som att leka kurragömma, det knyter sig i magen av spänning och vi andas knappt. Plötsligt så kommer de, utan förvarning – det låter som ett ösregn på sommaren, ett pitterpatter av klövar mot den frusna marken. Det ryker från dem där det springer, från deras andedräkter och snö som blir till ett vitt damm. Renarna i täten passerar på några meters avstånd, men desto fler det kommer, ju närmare passerar de. Snart sitter vi i busken med renar som springer på en armlängds avstånd, så nära att man kan se in i deras svarta ögon. Men renarna ser inte oss, de rusar för att komma undan skotrarna som driver på dem bakifrån. Så fort den sista renen passerat kastar vi oss upp från vårt barriga gömställe och följer efter. Folk skyndar fram från sina gömställen och på en lång rad – gå linjal kallas det – fortsätter vi att skynda på renarna på vägen mot hägnet där de ska in. Ibland kastar djuren en blick bakåt, innan ett rop eller

ett par klappande händer skyndar på dem igen. På båda sidor av dem smalnar stängslet av, och de får mindre och mindre utrymme när vi går bakom och trycker på. I sista sekund vänder en liten grupp renar och kastar sig mot en liten glipa i vårt långa led. Trots rop och försök att hålla linjen, så flyr de tillbaks upp mot fjället. Det som inte fick hända har ändå inträffat. Skoterförarna kastar sig upp på skotrarna igen, medan vi andra försöker hålla kvar den större gruppen med renar i hagen.

Alla samer är inte renskötare, även om det finns en lag som kräver att alla renskötare ska vara samer. De flesta samerna i Sverige är inte renskötare, men definitionen av vem som är same kan vara komplicerad. Endast den som ser sig som same och har haft samiska som språk i hemmet, får rösta i Sametinget, enligt Sametingslagen. Också den vars föräldrar är upptagna i röstlängden. I Sverige finns ca 20 000 samer och av dem jobbar ungefär 2 500 med renskötsel. De är organiserade i så kallade samebyar. De är inte nödvändigtvis byar i praktisk bemärkelse, utan främst en ekonomisk förening där man samarbetar om renskötseln på byns marker. Det finns 51 stycken sådana i Sverige, de nordligaste intill landgränsen i norr och den sydligaste vid Idre i Dalarna. Samerna är, precis som alla folk, en blandning av vanliga

människor som håller på med lite av varje. De det har gemensamt är sitt ursprung, sina språk och sin kultur. Och i den kulturen är renen en viktig del. Utan renen, ingen samisk kultur menar en del. Det är samernas djur, en kulturbärande med en viktig roll. Renen behövs för att hålla samman det samiska samhället, en länk både till historien och till framtiden. Även staten har medgivit att renskötseln är viktig och att den måste ges goda förutsättningar för att kunna fortsätta. Men det som ser bra ut på papper verkar svårt att jobba mot i verkligheten. Svenska staten har under historien på många sätt behandlat samer illa. Och det är en särbehandling som fortsätter ännu idag. **Samerna får nämligen inte själv bestämma i frågor som rör dem, Sametinget som är den samiska riksdagen, har mycket begränsad makt. På samma sätt var det när Sverige och Norge skulle skriva avtal om betesmarken vid sin gemensamma gräns. Då frågar ingen samebyarna först, utan man agerar ändå. När renskötarna protesterade, hände ingenting. Avtalet skrevs på och riskerar nu den renskötsel som regeringen menar att de ska bevara. Handölsdalens mark är i fara och med den, Reidars och Tanjas renar.**

Vi väntar i tystnad medan fjällen lutar sig över oss och snön vråker ner. Renarna visar inga tecken på att sakta ner, de springer runt runt i gärdet, en kokande jättegröta av djur där det

Höger: På vintern används skotrar till att driva renarna, på sommaren använder renskötarna istället motorcykel. Mitten: En kastsnara som används för att fånga in renarna när de ska delas upp. Snaran har en ögla i ena änden, som kastas så den trasslar in sig i renens horn. Höger: Både renkor och tjurar har horn. Renkalvar får horn redan under sin första sommar.
Foto: Josefin Brosché

knappt går att urskilja varje djur. Tanja förklarar för mig att det är deras försvarsmekanism, att tränga ihop sig så tätt att rovdjur inte kan se enskilda djur. Men det ser brutalt ut, när de nästan klättrar på varandra i sin iver att inte vara längst ut i gruppen. Det enda som hörs är ljuden från renarna, grymtningar och ljudet av klövar mot snö. Reidar försöker lära mig lite sydsamiska, att säga 'det är kallt ute idag', men mina försök får honom mest att skratta. Sydsamiska låter vackert, korthugget och melodiskt på samma gång, och mitt uttal är uppenbarligen erbarmligt. Jag i min tur frågar honom hur länge hans släkt har varit renskötare, men får en axelryckning till svar.

– Sen Abrams tid, säger han och suckar.

Historien är inte problemet, det är framtiden, menar han. Renskötarna försöker se framåt, istället för de svårigheter som ligger bakom dem. Men även framtiden är fylld av utmaningar. Reidar är en av dem som kämpat, som demonstrerar, skrivit brev och legat på jordbruksministern och riksdagsledamöter. Han är försiktigt optimistisk, men samtidigt hörs det på hans röst att han är trött. Trött på att kämpa och på att inte bli förstadd.

– Det är inte för egen del jag är orolig, det är för ungdomarna, de som vill ta över. Vad för arv har vi att lämna till dem? Vi vill bara bli behandlade som alla andra.

Vi väntar en bra stund, med ett öga på renarna i hagen och ett på skogsbyn. Efter en timme eller fem minuter – det är svårt att hålla koll på tiden – hör vi plötsligt ljudet av skotrar i fjärran. Snabbt kliver vi in bakom stängslet så renarna inte ska se oss medan de drivs närmare. Mellan två spjälor i stängslet ser jag hur den lilla flocken som rymt kommer närmare, renarna springer nära varandra, och plötsligt så är de inne i hagen och vi skyndar oss ut för att stänga till den sista öppningen.

Solen lyser svagt bakom snötunga moln, men dagsljus eller tidpunkt på dagen spelar mindre roll. Nu är det dags för renskiljning.

Svenska samer har sedvanerätt till marken där deras renar betar. Det betyder att om de har använt mark under lång tid har de rätt att fortsätta göra det, oberoende av avtal eller ägande. Sedvanerätt är inget som kan förhandlas bort och kan jämföras med vanlig civil äganderätt.

Renskötset har sedan historiens dimmor förts över gränsen mellan Sverige och Norge. När riksgränsen kom till började staterna reglera detta mellan sig med avtal och konventioner. Renskötarna har sällan eller aldrig fått förhandla om detta själva, utan det har skötts som en diplomatisk fråga. Det har fått som följd att renskötare många gånger tvingats acceptera mindre land, regler om betestider och förhandlingar där de inte varit tillfrågade. Under 1800-talet och 1900-talet slöts flera konventioner. Den senaste är från 1972 och var katastrofal för en mängd nordliga samebyar som förlorade nästan allt sitt bete i Norge; bete som de haft i hundratals år. De hade inte bett Sverige att förhandla åt dem. Tvärtom. Men deras protester hördes inte.

2001 var det dags igen. Sverige och Norge förhandlade på nytt om markerna vid gränsen mellan länderna. Den här gången fick två samer vara med i kommissionen och förhandla, utsedda av samiska myndigheter. Men när konventionen var klar, så skrev jordbruksministern under den utan att skicka ut den på remiss till samebyarna först. Konventionen träder inte i kraft förrän den ratificerats av riksdagen, men när den är underskriven går det inte längre att göra ändringar. När den tillslut skickades ut på remiss kom många klagomål in. Men då var det försent. Det som väcker storm är ett markprotokoll, som visar vilka marker som ska få brukas av vilka samebyar vid gränsen. En del svenska samebyar har fått tillgång till mer mark, på norsk sida och en del har fått mindre, på samma sätt med de norska samerna. Samebyarna menar att Sverige inte har rätt att förhandla åt dem och att det är olagligt att förhandla bort deras betesrättigheter.

Markerna som Handölsdalen har, har aldrig förut varit aktuella i konventioner; de har inga betesmarker i Norge och har aldrig

FAKTA:

Konvention: Internationell överenskommelse mellan två eller flera länder. För att träda i kraft skall den först skrivas under av respektive land och sedan ratificeras. Efter under-tecknandet går inget att ändras, utan måste ratificeras eller förkastas helt. En konvention har samma ställning som svensk lag.

Sedvanerätt: Lag baserad på mycket gamla traditioner som pågått så länge att de ses som oskrivna lagar. I samebyarnas fall handlar detta om betesmark de använt länge, utan att ha kontrakt på. Eftersom de använt marken så länge, har de en rättighet att fortsätta göra det. Sedvanerätt är lika starkt som civil ägan-

derätt, men kan överklagas av markägarna. Då prövas fallet i domstol och bevisbördan ligger hos samebyarna att bevisa att de haft bete på marken under tillräckligt lång tid. Det första markmål som samebyar har vunnit i Sverige var Nordmalingsmålet som avgjordes i januari 2006. Alla rättsprocesser innan dess var samiska förluster.

Torkilstöten

Foto: Josefin Brosché

förut drabbats av omfördelning. Beslutet att de skulle byta ett landområde med en norsk sameby på andra sidan gränsen kom som en total chock. Samebyn menar att deras protester inte har hörsammats och att de aldrig har godkänt förslaget. Anders Kråik är vice styrelseordförande i Sametinget och medlem i Handölsdalens sameby. Han är mycket kritisk mot förslaget och orolig för byns renskötset i framtiden.

– Vi har aldrig behövt vara konventionsområdet förut. Men nu har man fått för sig att vi också behöver en konvention, men det behövs ingen där det inte har funnits gränsöverskridande renbete. Om båda parter vill och är överens, då kan man förhandla om att byta markområden. Men man kan inte ta från en part och ge till en annan. Det blir ju en diskriminerande åtgärd.

Det som försvårar situationen för Handölsdalen är att marken de blir av med är viktig året-runt mark, alltså mark som används under hela året, inte bara vid enstaka tillfällen. Det är också mark som är ostörd från vandringsleder, fjällstationer och annat som kan störa renen. Marken de skulle få istället är inte lika användbar, snarare tvärtom.

Till saken hör även att Handölsdalen hör till en grupp samebyar som stämde på sin sedvanerätt av 700 markägare i Härjedalen–Jämtland på åttiotalet. De förlorade målet och därmed rätten att låta renarna beta på privat mark. Om de förlorar mer mark, kommer de få problem med att följa de regler som finns och hålla renarna på de marker där de får vistas. I värsta fall kommer delar av renskötseln bli tvungen att upphöra.

– Vi har levt med konsekvenserna av Härjedalsmålet, men vi har i alla fall haft våra åretruntmarker, säger Anders Kråik. Förlorar vi dem också då slås allt sönder, det kommer vi inte att klara. Renarna behöver mark, Handölsdalen behöver marken vi har. Vi måste ju hålla till någonstans.

En av de samiska förhandlarna som arbetade med konventionen var Per-Gustav Idivuoma. Han menar att problemet är att renskötarna på båda sidor av riksgränsen behöver mark.

Måste man alltid ha en renbeteskonvention?

Sameadvokaten Camilla Wikland svarar

– Jag tror inte alls man behöver ha en konvention. Allting faller tillbaka på sedvanerätten. Riksgränsen påverkar inte den, det finns sedvanerätt på båda sidorna om gränsen för båda ländernas samer. Så vad

- Det finns renskötset på båda sidorna av riksgränsen, det är samma sorts renskötset, då behövs det regleringar för att få det att fungera. Hade norrmännen inte haft någon renskötset hade det varit enkelt att förhandla, då hade det inte funnits något problem. Men norsk renskötset är lika värdefull, det handlar om att överleva som näring vare sig vi är svenska eller norska. Om vi nu hävdar att vi är ett folk i fyra länder så måste vi visa att vi kan arbeta tillsammans. Vi som förhandlare kunde inte tänka oss att förhandla bort någons livsgrundlag.

Per-Gustav Idivuoma menar istället att huvudsaken var att komma till ett resultat och att i en förhandling kan inte alla bli nöjda. Det viktiga är att alla ska kunna klara sig.

- När vi hade slutredovisningen så fanns det några byar som inte var nöjda, så funkar det i en förhandling. Ingången i en förhandling är att alla ska kunna överleva. Men plötsligt i ett senare skede finns det ett en massa folk som säger att det inte går. Det presenteras inga alternativ, man säger bara att det inte passar.

Det kunde ha slutat där, som en politisk ickefråga och en intern samisk stridighet. Men när den underskrivna konventionen skickades ut på remiss till olika svenska myndigheter och instanser, så kom det svar som överraskade. Diskrimineringsombudsmannen och Advokatsamfundet tog ställning mot konventionen och ställde sig bakom renskötarna som protesterade. Plötsligt var Handölsdalen inte ensam, spelplanen hade ändrats.

I inhägnaden i Ljungris vadar Reidar och Tanja ut i renhopen tillsammans med alla de andra renskötarna. På marken har den vita snön börjat bli prickig av små renbajsar och nerskavd av många djur som trampar. För en oinsatt ser det omöjligt ut, horden med renar som springer och springer, men Tanja säger åt mig att gå lugnt och röra mig försiktigt för att inte skrämna dem. Hon har varit med sen hon var barn och när jag först frågar om hon har kommit för att 'hjälpa till' påpekar hon att hon inte är här för att vara snäll, hon har ansvar för sina renar

händer om det inte finns en konvention? Det blir lite knöligt. Men det är sedvanerätten som gäller. Så fort man är inne och rubbar på detta är man inne på civila rättigheter vare sig man vill eller inte. Och är det för svårt att hantera, ja då kanske man inte ska göra det.

Tanja Nordfjell studerar samiskt hantverk, duodji, på Samiskt Utbildningscentrum i Jokkmokk. Mössan har hon gjort själv, av renskinn och päls från en fjällräv. Banden är flätade i de samiska färgerna, gult, rött, grönt och blått.

Foto: Josefin Brosché

och är här för att jobba.

Renarna är inte större än hjortar och mycket riktigt springer de inte alls in i mig som jag trott. Lugnt stegar renskötarna ut i hopen med renar som svallar runt dem. Med kastsnaror eller en snabb handrörelse fångar de in renarna i hornen, metodiskt och lugnt. Omärkta kalvar märks och får en bricka runt halsen. Den yngste medhjälparen är sju år gammal och springer efter renar, hans kinder rosiga och blicken klar. Den äldste är förbi pensionsålder och nöjer sig med att stå och röka och titta på. De flesta renskötarna är män, det är ett tungt yrke med få kvinnor. På renskiljning delar man upp renarna i mindre grupper inför vintern och många extra personer kommer för att hjälpa till eller titta på.

En stund senare, när vi sitter i bilen och fikar och värmer oss, så berättar Tanja och Reidar historier om livet som renskötare. Mellan tuggor av kokat renkött och klunkar med varm choklad, så växer bilden av en renskötarfamilj fram, med både glädje, hårt arbete och skador.

– Tanja har varit med ända sen hon var liten, säger Reidar. Jag brukade bädda åt henne i bakluckan.

Tanja berättar historier, om hur hon varit med i arbetet. Hur hon bröt flera revben förra året, när hon drev ren på motorcykel. Om hur hennes pappa fick taggen på ett renhorn genom handen förra året. Tanja säger inte pappa, hon säger 'ahtjje', vilket är sydsamiska. De två är en liten del av de sammanlagt ungefär 500 sydsamer som fortfarande använder sitt språk. Det finns tre olika samiska dialekter, där nordsamiska är den största och talas av tusentals samer. Sydsamiska och Lulesamiska har en svagare ställning. Detta beror delvis på att samerna i Härjedalen–Jämtland började trängas undan av Svenska

inbyggare mycket tidigare än i nordligaste Sverige, men också att samiska barn under lång tid tvingades lära sig och använda svenska i skolan. Många äldre samer kanske talade samiska som barn, för att sedan glömma.

Tanja skrattar och berättar fler historier från sin barndom. Hur ahtjje en gång gick för att göra ett kort ärende När han fortfarande inte hade kommit tillbaka efter flera timmar, och mörkret började falla, så lastade hon deras renkött på släpet själv; sågade av horn, tog loss hjärta och tunga och släpade in den tunga renhuden i bilen. Då var hon tolv år. När Reidar kom tillbaka blev han alldeles häpen av vad hon hade åstadkommit. Men hennes berättelser visar också på den andra sidan av renskötaryrket, den med processerna, problemen och de juridiska motgångarna.

– Minns du när jag var liten, ahtjje, och lekte renskötare? Då satt jag och bläddrade med papper och pärmar och låtsades prata i telefon, säger Tanja innan vi kliver tillbaka ut i kylan och snöyan.

Tre av de instanser som motsatte sig konventionen var Diskrimineringsombudsmannen, Länsstyrelsen i Jämtland och Advokatsamfundet. I sitt remissvar skriver länsstyrelsen om hur de anser att konventionen inte har sett till alla olika faktorer som gäller för Handölsdalen, och att de avvisar konventionen. Advokatsamfundet och Diskrimineringsombudsmannen riktar båda stark kritik mot konventionen, och pekar ut flera fel och problem. Det allvarligaste felet är kanske att samebyarna inte har fått komma till tals innan konventionen skrevs under av regeringen.

Advokat Camilla Wikland är en av advokaterna bakom

Familjen Nordfjell har slaktat två renar för husbehov och de flesta delarna tas om hand; Tanja ska ta med sig renhuden upp till Jokkmokk. Huden på renens ben är speciellt tålig och används för att göra handskar och vinterskor.

Foto: Josefin Brosché

Advokatsamfundets remiss. Hon har jobbat med samerätt i många år och även representerat samebyar i domstol vid många tillfällen. Hon är mycket kritisk mot det sätt som förhandlingarna har genomförts.

– Samebyarna har protesterat och demonstrerat för att få ut sitt budskap: skriv inte på en konvention som innebär att våra rättigheter kränks, kommunicera med oss! Trots detta, så har staten valt att inte skicka konventionsförslaget på remiss som man gjort i Norge. Istället har man fortsatt och undertecknat konventionen med champagne i handen.

– Det här känns igen och det är inte första gången. Det som är skrämmande är att vi ser det fortfarande, diskrimineringen som man sett genom historien. Handhavandet är fel, det är en total avsaknad av respekt för vårt urfolk. Jag tror att Sverige aldrig hade gjort såhär om det hade varit en svensk person som ägde mark.

Camilla Wikland menar att det i praktiken handlar om expropriation, en rättslig åtgärd där staten omfördelar egendom för det allmännas bästa, men att svenska staten inte agerat på ett sätt som man måste vid en expropriation.

– Tar man något från någon och det finns grunder för expropriation, då ska man till exempel ha ersättning bestämd innan. Enligt konventionen får samebyarna yrka ersättning för skador som de lider i efterhand. Det är inte motsvarande en expropriationsersättning, och där menar vi att det brister. Det är oklart om staten tycker att det är fråga om expropriation eftersom man inte skriver om det i konventionsförslaget. För mig är det tydligt och jag förstår inte hur man tänkt när man inte ens utrett konsekvenserna för de samebyar vars betesområde i praktiken exproprieras.

Den brännande frågan för renskötarna handlar såklart om framtiden. Konventionen är inte ännu ratificerad, bara undertecknad av Sveriges och Norges jordbruksministrar. Om det går att vända situationen, så är det i elfte timmen, men hoppet finns kvar. Så vad säger jordbruksdepartementet, som är de ansvariga för samefrågor och renskötelse, om situationen? Svaret är, helst ingenting. Jordbruksministern ställer inte upp på intervju och inte heller den ansvarige handläggaren för frågan vill säga något. Alla verkar vilja att någon annan ska svara. Efter en lång tid får jag svar på mina frågor, via mail, från statssekreterare Magnus Kindbom. Han skriver att målet är en konvention som är positiv för svensk renskötelse och att arbetet inte är avslutat.

”Den kritik som framförts övervägs i den pågående analysen. Tanken med konventionen är att den ska vara till fördel för svensk renskötelse. Inte minst samebyarna i norra Norrbotten har även i fortsättningen ett stort behov av vår- och sommarbete i Norge.”

Men fortfarande ingenting om Handölsdalen. Tvärtom är det ett svar som på många sätt belyser hur konstig situationen är och hur svår den är att analysera. Det finns ingen svensk renskötelse, som Magnus Kindbom skriver, det finns samisk. Men den renskötelsen vill ingen på jordbruksdepartementet ta ansvar för eller svara på frågor om. Det finns ingen prestige i att stå upp för samerna, tvärtom. Helst verkar man vilja släta över problemen och fortsätta som man alltid har gjort. Ingen kan svara på frågorna om 'varför' eller 'hur tänkte ni', förmodligen därför att de inte vet själva. Det finns uppkörda hjulspår sedan flera hundra år tillbaka och den svenska staten visar hur mycket bekvämare det är att åka där, än försöka göra nya.

Klockan är nu runt fyra på eftermiddagen och det börjar skymma i Ljungris, i Härjedalen. Snön reflekterar det sinande ljuset och en lång stund innan mörkret faller jobbar man i ett disigt halvmörker. Men bara för att dagsljuset är slut, är inte arbetsdagen det. Stora strålkastare slås på och plötsligt badar inhägnaderna i ljus igen. Renarna bryr sig inte, de myllrar i samma stadiga takt som förut. Det är dags att skilja ut de renar som ska köras till slakt, och de som ska delas upp och köras till sitt vinterbete.

De ska lastas ombord på en stor lastbil. I trånga bås står renarna ungefär tio i taget, på två våningar. Från en fälla drivs renarna över till en rund manege, där de sedan slussas över till lastbilen. Det är en trång gång och verkar besvärligt både för rensköterna och renarna. Reidar och Tanja går ombord på lastbilen, och står i det trånga utrymmet och knuffar rätt på djuren. Ibland hörs en dov svordom eka inifrån det mörka utrymmet och ibland ett rop om att fler renar ska släppas fram. Vi andra springer efter renarna för att få dem att gå på. Temperaturen sjunker och det bästa sättet att hålla sig varm är att hålla sig i rörelse. Några röker, andra boxas och skojar. Några av männen som är med retas med Tanja för något hon har skrivit på Facebook. Nyligen fick arrangemanget med rentransporter kritik av World Society for Protection of Animals, WSPA, som menade att djuren blev onödigt stressade av lastbilstransporterna. Men det är ofta mycket svårt för rensköterna att driva renarna på marken eftersom de finns så många marker där de inte är välkomna – speciellt i Härjedalen–Jämtland. Och enligt svenska regler måste renar slaktas på speciella slakterier, vilket gör att de

måste transporteras dit. Trots omständigheterna, riktas kritiken, som så ofta, mot rensköterna.

Ungefär 200 renar får plats på lasten och sedan åker lastbilen. Resan tar tre timmar och sedan vänder de med en gång tillbaka mot Ljungris. Transporten kommer ske i ett, med skytteltrafik tills de sista renarna flyttats. Reidar, Tanja och de andra åker hem, och sex timmar senare är de på plats igen för att lasta fler djur. Det spelar ingen roll att det är natt, att de är trötta och att temperaturen är runt minus tjugo; de har ett jobb att göra.

I bilen på vägen ner till byn frågar jag Tanja om hennes inställning till sitt arv och sin framtid. Då berättar hon att hon vill jobba som renskötare. Hennes röst är beslutsam. Hon säger att hon vill satsa.

– Jag vill stå tills det rasar. De gamla har gett upp och de knäcker de unga. De får oss att ge upp, så staten får som de vill utan att ens göra något. Jag vill kämpa, jag vill försöka. När någon frågar vad jag gjorde, så vill jag inte bara säga ’Nej, jag försökte inte ens.’

Krönika

Den levande historien om lapphatet

En mörk, kall kväll i Härjedalen fick samehatet ett ansikte, fast jag trodde att det var utdött. I form av en lång man med kalla ögon stod det framför mig. Han hade just tipsat mig om lokala sevärdheter, när han plötsligt säger något annat. Hans ögon blir mörka av avsky.

– Jag hatar de där jävla lapparna, säger han.

Han vet varför jag var där – för att följa med på renskiljning och intervju renskötare. Men ändå säger han som han gör. Samebyarna har förstört hans planer för att utvidga sin turistverksamhet, genom att inte godkänna vissa planer som involverade mark där det passerar renar.

– De försöker bara förstöra för mig, de använder ju inte marken.

Han är inte från byn, han är inflyttad från en annan ort, han är inte infödd norrlänning. Hans ord låter som tagna ur historien, om berättelserna hur man behandlade samer för hundra år sedan, eller tvåhundra.

Lapparna är listiga och förmögna. Kommunen daltar med dem. De som är vän med dem hoppas på en whisky som tack (!) och gör som lapparna vill.

Jag trodde lapphatet var utdött, en kvarleva från en tid när vetenskapsmännen mätte skallar och trodde på den ariska rasens överlägsenhet. Men så är det inte. Det moderna lapphatet står där mitt emot mig.

Under mitten av 1800-talet levde en markägare i Härjedalen som brukade skjuta renar ifall han såg några. Otaliga är historierna om statliga utsedda lappfogdar som missbrukade sin makt på olika sätt. Svenska vetenskapsmän skändade samiska gravar och grävde upp skallar för att forska på den ”lappska rasen”.

Idag publiceras med jämna mellanrum debattartiklar i svenska tidningar, om samers rätt. Kommentarer låter aldrig vänta på sig och det är uppenbart att alla läsare plötsligt är experter på den i verkligheten mycket komplicerade situationen. När tonen hårdnar är det ingen rolig läsning.

”Europas enda urbefolkning? Vad är det för trams?”

”Samerna talar om landet som deras egendom och de har enbart nyttjanderätt och har aldrig haft annat än nyttjanderätt” och ”... traditionell rennäring hör snart hembygdsgårdarna till”

Bakom datorskärmarna eller på tu man hand är det lätt att uttrycka sitt hat och anklagelserna låter skrämmande snarlika tongångarna förr i tiden. Sverige är ett upplyst land och en bra plats. Men när det gäller övergrepp mot urbefolkningar är vi lika dåliga som alla andra.

Lapphatet hör inte alls till historien.

Reflektion

Det är Sverige år 2010. Sverige, vårt fäderneland, Moder Svea. Moderna, framsynta, generösa, genomtänkta Sverige. Landet med sjukvårdssystemet som USA fruktar och med lagarna som Julian Assange älskade. Ett bra land, dit flyende flyktingar vill komma, trots kylan och mörkret. Ett rättvist land, där pappor tar ut sin föräldraledighet. Och ett trångsynt och obstinat land fast i gamla hjulspår i synen på sina urinvånare.

Samerna får ibland höra hur bra de har det jämfört med andra urbefolkningar, som att de ska vara tacksamma. Renskötarna ska vara tacksamma, för att de har sina rättigheter och sin mark. För att vi inte våldtar dem, skjuter på dem eller mördar dem. Men allvarligt talat, varför ska de nöja sig? Varför ska inte de kräva samma juridiska rättigheter som andra svenska medborgare, att behandlas som vanliga människor och kunna påverka sin livssituation och sin vardag.

2009 års renskötselkonvention skulle bli annorlunda, det var ambitionen både från ordföranden och de sakkunniga samerna som deltog. Det skulle inte bli några svåra konsekvenser, inga tvångsflyttningar eller övergrepp på rättigheter. Men med facit i hand så blev det ungefär som vanligt, som de tidigare sju konventionerna sett ut. Advokaten Camilla Wikland menar till och med att konventionstexten i mångt och mycket är likadan som den gamla.

Det blev en byteshandel med Norge, där samebyar plötsligt fann att deras land auktionerats bort, utan att de får någon ersättning. Samebyarnas protester ignorerades och rättsfrågorna lämnades utanför förhandlingssalen. Den här gången förhandlade samerna Bror Saitton och PG Idivuoma åt samerna och deras arbete ligger till grund för markprotokollet. Att låta två samer förhandla åt tusentals, åt alla samebyar med gränsbete, är kanske en förbättring. Men det är inte bra. Fortfarande är många frågor utan svar, frågor som ingen verkar kunna svara på. Varför har Sverige mandat att förhandla åt samerna? Varför måste man prompt ha en konvention? Varför behandlas situationen inte som expropriation, fast experter menar att det är det?

Saitton och Idivuoma gjorde nog sitt bästa. De ville inte upprepa gamla misstag. Men i slutänden blev de inte mer än gisslan hos staten: de

drabbade samebyarna är arga på dem och de ansvariga skyller på dem. Det är olyckligt att de sakkunniga på så vis hamnar i korselden, men ansvaret ligger där det alltid har gjort. Hos svenska staten. Det är inte samebyarna som är ansvariga till att deras mark ges till Norge eller att ingen lyssnar till dem. Dramat har samma bov som vanligt. En bov som verkar ha fastnat i sin roll, utan att resonera om sitt handlande. Det verkar otroligt att jordbruksdepartementet med flit skulle behandla samer så illa, men eftersom de inte gör sig tillgängliga för intervjuer och kommentarer, så kan deras handlande inte höjas över misstanken.

Förändring går långsamt. Den här gången var det fler som höjde rösten och ifrågasatte vad som hände. Fler tidningar skrev notiser, fler protesterade. Det är i sig en skillnad från förra gången, och gången innan dess. Det är också mycket som inte har ändrats alls, framförallt oviljan att behandla samiska rättigheter som en vanlig medborgares. Förändring går långsamt, men hur långsamt kan vi egentligen tillåta att den går?

Metodrapport

Laglöst land

konventionen som ingen ville ha

GÖTEBORGS UNIVERSITET JMG,
Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Josefin Brosché
Examensarbete i journalistik 22,5 hp,
HT/2010
Handledare: Nils Hanson

Inledning och bakgrund

Samerna är Sveriges urfolk och de har funnits i Skandinavien längre än vad staten Sverige har existerat. Traditionellt har de ägnat sig åt renskötsel, en näring som fortfarande är mycket viktigt för samerna som grupp, men som alla inte längre är engagerade i.

När gränsen mellan Sverige och Norge drogs om 1751 hamnade de samiska rensköterna i kläm och blev tvungna att välja vilket land de skulle tillhöra. Deras mark utmed Svensk-norska gränsen har sedan dess reglerats av en mängd olika konventioner, avtal om hur markerna vid gränsen skall fördelas och vilka lagar och regler som ska gälla. Ofta har samerna råkat illa ut eller blivit av med mark, eftersom svenska staten förhandlat åt dem.

Den senaste konventionen, renskötselkonventionen från 2009 upprepar detta mönster, något som drabbar Handölsdalens sameby hårt. De har inte haft stora chanser att påverka arbetet men trots detta kommer de få stora svårigheter att fortsätta med sin renskötsel.

Mycket av det som skrivs om rensköttande samer är kortare notiser om deras tillvaro, om rovdjursproblem eller domstolsförluster. Det görs ytterst få längre reportage som visar hur de arbetar och lever och sätter deras tillvaro i ett sammanhang; inte heller några längre texter om konventionens potentiella följder.

Att försöka granska en samefråga är omöjligt. Hur snävt man än siktar in sig, så upptäcker man snabbt att det inte finns en fråga, det finns ett myllrande nystan av problem och konflikter där alla på olika sätt går in i varandra. På samma sätt är det med mycket av den fakta som finns att tillgå, en del är baserat på fördomar, annat på spekulationer. Frågan om rensköttande samer är infekterad på så många olika nivåer och sätt att det inte går att reda ut, det går bara att tolka.

I mitt arbete blev jag tillslut tvungen att fokusera endast på renskötselkonventionen, vilken är ett av de senaste problemen för rensköttande samer. Om konventionen går igenom kommer det med största sannolikhet få stora konsekvenser för samebyarna – en del positiva och många negativa.

Mitt inledande grepp var mycket större och inbegrep mer om rovdjursproblem, rasism, samisk historia och politisk samehistoria. Men det gick helt enkelt inte att behandla i en text på ett lättförståeligt sätt och komprimerades istället till konventionen och dess konsekvenser för familjen Nordfjell från Handölsdalen, med mindre information om övriga problem.

Metod och teori

Från min svärmor, juristen Marie Hagsgård fick jag tips om kontakter, men också om drabbade samebyar. Hon berättade om rensköttaren Reidar Nordfjell i Handölsdalen och hjälpte mig att etablera en första kontakt med honom. Han ställde gärna upp och verkade också positiv när jag gärna ville komma upp och hälsa på – Handölsdalen skulle snart ha renskiljning. Reidar Nordfjell har även varit en av de mest engagerade från deras by, i konventionsfrågorna.

Eftersom ingen förut har talat med alla de som är inblandade i problemen för Handölsdalen så bestämde jag mig tidigt för att försöka intervjua alla som på olika sätt varit nyckelpersoner i arbetet med konventionen. Min ursprungliga lista var mycket lik den som tillslut blev, med vissa korrigeringar för missuppfattningar från min sida på ett tidigare stadium.

Delvis har jag försökt ta reda på hur mönstret ser ut i samband med konventionerna som berör samer och hur historien har gått. Baserat på detta tittade jag sedan på hur det gått den här gången och gjorde intervjuer om framtiden.

Min metod har därför byggts på en kombination av intervjuer och läsning av de relevanta dokumenten: remissvar, promemorior, konventionstexter, lagar och utredningar.

I viss mån ägnade jag mig åt arkivstudier för att få information om arbetet med 1972 års konvention samt förarbetet för den senaste. Statliga utredningar betraktas som en myndighet och därför skickas alla papper till Riksarkivet i Stockholm. Från 1972 fick jag ta del av fem volymer, vilket inte var något problem att läsa. Utredningen för 2001 års konvention var dock i 17 volymer, varav jag helt enkelt inte hann ta in allt. Istället fick jag hjälp från fd kommissionssekreteraren Christer Ganelind och Sametingets vice ordförande Anders Kråik att ta del av de viktigaste dokumenten för mitt arbete, några mötesprotokoll och remissvar.

Jag här även läst en stor mängd statliga utredningar om ärenden rörande rensköttsel och samer, samt många av remisserna rörande rensköttselkonventionen.

Det främsta problemet har varit mängden tillgänglig information. Under den tid jag har jobbat har jag inte hunnit ta in all, utan fått sålla mycket. Detta syns tyvärr också i min redovisning, då jag har research till fler artiklar, men inte hann göra ut allt.

Syfte och frågeställning

Från början hade jag tydliga indikationer på att något var fel med rensköttselkonventionen, jag hade fått tips om att den potentiellt var olaglig och att den skulle drabba många samebyar hårt. Allt eftersom jag har arbetat med ämnet och läst på, har hela konventionsprocessen framstått som mer och mer märklig. Många av mina intervjuobjekt säger olika saker, men ett par frågetecken framstod snart som mest intressanta.

Hur har arbetet med konventionen egentligen gått till?

Har staten brutit mot lagen?

Har den senaste konventionen följt samma händelsemönster som de andra?

Vilka följder skulle konventionen få för Handölsdalen?

På samma gång som dessa är viktigast finns flera andra frågor som det har visat sig vara omöjligt att få svar på. Varför har Handölsdalens mark inkluderats i konventionen? Dessa frågor har jag fått lämna därhän, helt enkelt för att det inte går att få fram ett svar, antingen beroende på ovilja från jordbruksdepartementet att prata med mig och för att de personer som faktiskt pratar alla har egna teorier.

Material och metodanvändning

Intervjuer

Min huvudmetod blev kvalitativa intervjuer, främst för att jag misstänkte att många av de inblandade personerna satt på mycket informell information. Min första lista på intervjupersoner var också mycket ambitiös, men i slutändan insåg jag att jag faktiskt intervjuat alla jag från början siktade på.

Inga av mina intervjupersoner har varit lätta att få tag på. Renskötare är svåra att nå under de perioder då de är ute på fjället med renarna, och flera av mina intervjupersoner arbetar med renar. Intervjuerna kom därför igång senare än jag önskat, men kunde genomföras. Av uppenbara skäl blev det mycket telefonintervjuer, men vid de tillfällen som gavs, både i Stockholm, Göteborg och på plats i Ljungris, så intervjuade jag folk på plats.

Till förhandlingarna och de samiska sakkunniga ställde jag samma frågor, för att jämföra deras berättelser och motiveringar. Detta visade sig löna sig, då de sa helt olika om en del saker, och förde olika resonemang. Däremot visste jag i samma stund som jag lagt ner telefonen att jag inte skulle kunna använda intervjun med Bror Saitton, en av de samiska sakkunniga. Intervjun varade i 1,5 timme på telefon, och under den tiden hann han anklaga DO för dumhet, advokat Camilla Wikland för att ta mutor, säga att Handölsdalen köpt politiker, och så vidare och så vidare. Han är i min uppfattning väldigt upprörd över hur hans arbete har emottagits, och försöker förklara det för sig själv. Jag uppfattade honom som en vänlig själ, men jag ansåg inte att jag kunde använda hans pratminus, eftersom större delen var såpass infekterade. Han är också ganska avskydd av många samebyar, för att han så ihärdigt försvarar konventionen.

Den andre sakkunnige, PG Idivuoma uttalade sig med mer moderation, gjorde inga personangrepp eller påhopp och framstod som en mer sansad källa. Han är inte heller lika illa ansedd, så jag kände att han var mer lämplig att citera.

De före detta förhandlingarna Lundberg och Öster var i slutänden förvånansvärt lätta att få tag på, Lundberg intervjuade jag på plats i Stockholm och Öster via telefon. Eftersom jag på förhand visste att de hade olika inställning till renskötare och konventionen, så fanns vissa skillnader i vilka frågor jag ställde, men de fick även en del likadana om arbetsätt och reflektioner.

Båda var trevliga och belevade, men Lundberg var mycket mer kritisk. Han ställde sig på renskötarnas sida, ifrågasatte konventionen och förklarade mycket för mig om hur sånt här går till.

Öster ifrågasatte inte alls, utan menade att han gjort jobbet han fick. Han verkade också ganska belåten över att vara den som rott konventionen i land.

Reidar och Tanja Nordfjell intervjuade jag på plats i Ljungdalen, under tiden som vi arbetade. Jag försökte skriva ner det de sa, och vi diskuterade mycket när vi åkte bil fram och tillbaka mellan byn och arbetsområdet. En hel eftermiddag satt vi även tillsammans i en renvaktarstuga, där Reidar gick igenom sin syn på konventionen och hur de försökt protestera. Fortlöpande har jag försökt ställa en del kritiska frågor, vilket såklart var svårt. Jag hade velat ställa fler, men de jag ställde ledde till bra förklarande svar – bland annat sista pratminuset från Tanja. Helt nöjd är jag inte, men jag försökte i alla fall.

Reidar har jag även intervjuat innan och efter på telefon.

På plats tyckte Reidar även att jag skulle intervju Anders Kråik, som är hans granne förutom att de är med i samma sameby. Från början skulle vi talats vid på plats, men det blev aldrig tid för det. Flera telefonintervjuer blev också framskjutna eftersom hans lilla dotter åkte in på sjukhus. När intevjun dock genomfördes blev Anders en mycket viktig person, eftersom han mycket sakligt kunde förklara många olika detaljer för mig. Jag insåg också att han faktiskt - förutom att vara Reidars granne, hade en tung post inom samepolitiken, som Sametingets vice ordförande. Att använda honom som en förklarande källa för Handölsdalen kändes därför ganska logiskt.

Jag intervjuade även Inger-Ann Omma, från Vapstens sameby. Hon är utbildad advokat och renskötare och jag kände att hennes perspektiv kunde vara mycket intressant. Det var det också, hon är mycket kunnig och hade funderat mycket kring historien och situationen. Tyvärr kände jag inte att det fanns plats för henne i texten, eftersom hennes samby ligger i norr, och även att hon skulle bli för lätt att ifrågasätt, att hon skulle ses som onödigt partiskt. Hon hjälpte dock till mycket med att bekräfta mina teorier om hur samer behandlas och var en av de trevligaste intervjuerna jag gjorde.

Slutligen så funderade jag mycket kring att intervju de berörda norska samerna på andra sidan gränsen – de som får mark om konventionen går igenom. Flera faktorer, bland annat tidsbrist och förslag under pitchen i tv-huset, gjorde att jag valde bort detta. Jag bestämde mig för att hålla kvar fokus på Handölsdalen och inte börja lyfta blicken. Till saken hör ju också att det finns positivt och negativt inställda norska samer, precis som här i Sverige.

Riksarkivet

För att försöka få insikt i hur Renbeteskommissionens arbete gått till, åkte jag till Stockholm och satt i riksarkivets forskarsal. Det fanns två olika dokumenthögar jag ville gå igenom: allt från renbeteskommissionens arbete, alltså de som arbetade inför konventionsförhandlingarna, samt förhandlingsdokumenten från förra renbeteskonventionsförhandlingarna. De senare hade visat sig vara hemligstämplade, vilket väckte min nyfikenhet. Var materialet känsligt eller var det rutin?

Jag hade planerat in tre dagar i Stockholm, vilket fort visade sig vara för lite. Det var inga problem att få ut några handlingar, men medan handlingarna från 1968-72 var i fyra lådor och helt överkomliga att bläddra igenom, så var renbeteskommissionen av år 1997 papper huller om buller i 17 volymer. Det fanns dubletter, bristfällig sortering, etc. Eftersom allt skall redovisas, fanns det kilovis med utskrivna mail och annat som var irrelevant för mig.

På tre dagar hann jag igenom alla lådorna med den gamla kommissionen och sju av den nya. Förhandlingsprotokollen från 1968-1972 var rafflande, fyllda med skildringar av norska diplomater som stormar ur rummet, svenska diplomater som siktar högt men sakta låter de goda föresatserna stryka på foten. Detta ger mig en fylligare bild av hur det brukar gå till, hur snacket gick för trettio år sedan, samt en naggande känsla av att saker nog inte förändrats så mycket.

Förundersökningen från och med 1997, är i kontrast ganska tråkig och gav inte lika mycket tankar eller material. Några relevanta skrivelser, några utskick till landsting och i övrigt inte mycket. Hade jag haft mer kanske det gyllene dokumentet hade legat där – det kan jag tyvärr inte svara på.

Materialet jag samlade ihop från 1968 års papper syns inte heller speciellt i mina artiklar, jag hade planerat fler artiklar bara om den konventionen och med paralleller i arbetet då och nu, men av tidsbrist och det faktum att jag bara har två händer, fick jag överge detta.

Resa till Norrland

Eftersom jag inte bara ville sitta i Göteborg och tycka till, utan verkligen försöka förstå hur det är att jobba som renskötare, så reste jag till Härjedalen/Jämtland för att hälsa på Reidar Nordfjell och Handölsdalens sameby när de hade renskiljning inför vintern. Att boka in ett tillfälle att åka var lite svårt eftersom de inte själva kunde säga när renskiljningen skulle bli av, det fanns många olika faktorer som skulle stämna, som väder, renar, rovdjur etc. Efter att ha skjutit upp det tre gånger slutade det med att jag kom i väg i slutet av november.

På plats i Ljungdalen arbetade jag tillsammans med dem i tre dagar, följde med vad de än gjorde och dokumenterade och intervjuade. I efterhand tycker jag att detta är ett av de viktigaste momenten, för att jag nu har en helt annan förståelse för en renskötarens arbete, vilka svårigheter de har och deras relation till renen och marken. Det gav också en helt annan närvaro och inramning till artikeln. Resan i sig var ganska problematisk, men att ha arbetat tillsammans med renskötare var en fantastisk resurs för att försöka beskriva deras situation.

Kontakter och intervjupersoner

Stor hjälp har jag haft av juristen Marie Hagsgård och hennes kontakter inom juridiska kretsar och bland renskötande samer. Hon satte mig i kontakt med Reidar Nordfjell, men har även varit ovärderlig vad gäller kunnskap, bullshit-sensor och kontakter på olika ställen, med folk som är engagerade i samefrågor. Ibland har jag nästan fått intrycket av att det är en slags undre guerillavärld, där de samevännerna håller koll och kontakt på varandra. Dramatiskt, visst, men kanske ligger det nåt i det, om man tänker på att det är staten de kritiserar.

Dokumentgranskning

En stor del av mitt arbete har även handlat om att gå igenom konventionsförslaget, förundersökningen och stora mängder remisser; allt för att försöka få insikt i och förstå händelseförloppet. Jag har läst själva konventionsförslaget, förundersökningen, bilagor i form av kartor och diagram. Utöver detta har jag försökt sätta mig in i relevant lagstiftning, statistik, tidigare statliga undersökningar, etc. Såklart har jag inte kunnat täcka in allt, men jag ångrar inte att jag försökt göra en bred inläsning av statliga dokument rörande same – och renskötselfrågor för jag upplever verkligen att det gett en bättre bild av relationen mellan vårt urfolk och vår regering.

Målgrupp och publicering

Det jag har tänkt mig är att skriva ett reportage som är lättförståeligt och engagerande nog att publiceras i en större rikssvensk tidning, såsom Dagens Nyheter eller Svenska dagbladet. Eftersom situationen jag har skrivit om är väldigt komplicerad har jag därför fått förenkla, förklara och sortera min fakta, för att resultatet skall bli sådant. Hade jag valt att tänka mig en tidning som Samefolket hade reportaget sett annorlunda ut, men min tanke var just att dylika reportage trycks alltför sällan i svenska dagstidningar. Medan Israel-Palestina konflikten får uppdateringar och ofta förklaras igen, så skrivs mycket få djuplodande redovisande eller analyserande texter om problemen för svenska renskötare.

Att det skrivs så lite kan slå ut åt båda hållen, antingen finns det ett tomrum i svenska tidningar som mitt examensarbete kan fylla, eller så finns det ett ointresse som i första hand skapar hålet. När FN i en ny rapport i början av 2011 kritiserade Sverige valde flera stora tidningar att inte nämna det alls. De som skrev om det tog in notiser från TT. De jag hittade som skrev en längre egen text var jaktchjagare.se, med vinkel på rovdjursproblem och jakt.

Ansvarigintervju

Ett problem visade sig snabbt vara oviljan på jordbruksdepartementet att ta i ärenden rörande samer. Jag pratade med Bjarne Örnstedt, som är handläggare för konventionen, men han gav intrycket av att han inte hade något ansvar för det, och jag avskrev honom som intressant och siktade på ministern. När jag vände mig till jordbruksministerns pressekreterare för att boka en intervju, menade hon med en gång att han inte uttalade sig i ärendet. Hon hänvisade till Bjarne Örnstedt och när jag sa att jag fått uppfattningen att han inte såg som

som ansvarig blev hon mycket förvånad.

När jag insisterade skrev hon upp mitt namn för att återkomma. När hon ringde nästa gång hade hon ”kollat upp saken” som hon sa, och hänvisade mig med bestämdhet tillbaks till Örnstedt. Hon hade pratat med honom och allt var, som jag förstod det, ordnat för en intervju. När jag ringer tillbaka till honom efter resan till Norrland som kom emellan, så vill han inte säga någonting, utan att ha föredragit ärendet för jordbruksministern. Detta skulle ske senare i veckan. Jag ringer upp flertalet gånger under veckan, och får tillslut besked att sagda föredrag inte hade skett.

En källa som Marie Hagsgård kontaktar åt mig, bekräftar att samefrågorna är extremt känsliga och att alla är nervösa och vill undvika dem. Men jag får ett tips om en interdepartementell arbetsgrupp med folk som alla arbetar med samefrågor, där det ska finnas en centerpartist som är känd för att tala upp, vara orädd och i tidigare frågor kritisk mot regeringens hantering. Jag söker henne via mail och telefon ett flertal gånger, utan att få napp. Helt uppgiven skriver jag ett mail till jordbruksministerns pressekreterare igen, inkluderar mina frågor och påpekar att om jag inte får något slags svar kommer det se ännu värre ut för dem. Min förhoppning är att hon ska trycka på Bjarne Örnstedt. Efter femton (!) minuter får jag ett svar: hon ska se till att någon svarar på mina frågor.

Svaret som sedan kommer är skrivet av statssekreteraren på jordbruksdepartementet, och uppenbarligen är det inget kul att inte ha möjlighet att inte ställa följdfrågor eller ifrågasätta. Men vid det här laget är det sorgligt uppenbart att ingen vill prata och på så sätt ge mig möjligheten att ifrågasätta – det är tryggare med mailsvar. Det har hunnit bli strax innan jul, och departementet stänger nu ner. Jag får nöja mig, och börja skriva istället.

Jag hade flera andra personer i åtanke innan artiklarna började ta form; riksdagsmännen för Jämtland, landshövdingen i Jämtland, Britt Bohlin, samt att helt enkelt konfrontera Karl-Olov Öster, som ändå lett förhandlingarna. Ju mer jag skrev kände jag dock att det var jordbruksdepartementet som gällde, att det skulle se (och kännas) bäst att komma så nära ministern som möjligt. Därför valde jag att ha med statssekreterarens svar, istället för att försöka igen – det fanns inte heller praktiska möjligheter strax innan jul, i mellandagarna eller vid nyår.

Förtroendeproblemet

Mitt ämne ser helt olika ut beroende på vem man frågar. Ofta under arbetets gång har jag blivit helt överrumplad av personer som tyckt att något var självklart, eller att något jag tyckte var självklart var konstigt. Eftersom det rör juridiska frågor kan mycket tolkas lite som man vill, jag har lärt mig att lagar är långt ifrån absoluta. Sedvanerätten låter helt självklar både när man läser konventionsdokumenten och pratar med de sakkunniga Saitton, Idivuoma och advokaten Wikland. Men om man ser till erfarenheter och verkligheten från 1972, så inser man att sedvanerätt tyvärr kan vara ganska flytande. Det är det starkaste skyddet samiska renskötare har, men det kan omkullkastas i domstol, som till exempel skedde i Härjedalsmålet, som avslutades i Högsta Domstolen 2004.

Det här gör också att jag känner att frågan blir svår att förklara. Det ser bra ut om man inte är nära insatt, och om man vinklar det som att det är dåligt blir man motvalls. Jag har däremot valt att tro på Camilla Wikland, Marie Hagsgård samt alla de renskötare och samer jag pratat med som är kritiska. Sedvanerätten är mycket stark, och det gör det ännu värre egentligen, att staten agerar som den gör. Man förgriper sig inte på en oklar lag, utan man manövrerar ut en mycket stark. Är det rimligt att samiska renskötarens rättigheter ska vara en tolkningsfråga i moderna Sverige?

Såklart kan situationen idag även utvecklas annorlunda, Handölsdalen kanske får tillbaks sin mark om trettio år, det kanske inte blir någon ny 72:a. Personligen tror jag att sannolikheten är större att historien upprepas, som den har gjort de senaste trehundra åren. Att sedvanerätten skulle förstärkas via en konvention, verkar för mig baserat på vad jag sett och läst, mycket osannolikt. Men vad man tror, beror återigen helt på vem man väljer att tro på.

Lärdomar och reflektioner

Det jag framförallt har lagt märke till och dragit lärdom av, det är att alla människor faktiskt är villiga att prata. Av alla människor jag har ringt under arbetets gång, har ytterst få varit otrevliga, ovilliga eller ogina. Tvärtom så har många ställt upp och pratat om känsliga ämnen eller erfarenheter på ett mycket öppet sätt. En annan lärdom jag har dragit är att det jämnar ut sig om man arbetar i grupp eller inte. Under många skeden har jag önskat att jag var fler personer och kunde göra dubbelt så mycket jobb. Samtidigt så har jag nog fått igen på gungorna vad jag förlorade på karusellen, eftersom själva skrivandet har gått mycket smidigt, då jag kunnat jobba efter eget sinne. På det hela taget skulle jag inte rekommendera någon att arbeta ensam – om man inte, som jag, har en idé man vill satsa på, men ingen grupp. Det krävs mycket kraft och energi för att väga upp för ensamheten.

Det jag slutligen även har konstaterat, är hur svårt det kan vara att nysta i statliga angelägenheter. Jag började mitt arbete med ambitionen att hitta det slutgiltiga beviset för att renskötselkonventionen var juridiskt ogiltig och staten har handlat fel, men inget sådant existerar. Istället finns det en djungel av åsikter, gissningar, spekulationer och skvaller. Dokumenten är inga problem att få tag på, men de ansvariga vill inte kommentera dem. Jag har under arbetets gång fått indikationer på att de jag talat med på jordbruksdepartementet inte gillar att jag försöker prata om det, men några påtagliga bevis finns inte för någonting. Slutligen är det också en viktig erfarenhet, att resultat kan se mycket olika ut. Reaktionen uteblev från jordbruksdepartementet säger också mycket om situationen – på ett annat sätt en det slutgiltiga beviset skulle ha gjort, men likfullt.

Källkritik

Funderingar kring neutralitet

Ett problem för mig under arbetets gång har varit att hitta lämpliga personer att intervjua. En del har varit självklara, bland annat de samiska företrädarna i kommissionen, men flera andra har jag fått överväga noga. Med samefrågor har jag lärt mig att det bara finns två sorters personer: de engagerade och de oinsatta. Att intervjua de senare hade inte fyllt något syfte, till exempel de rättsfrågor som berör same är komplicerade och varken var man, eller var jurist är insatta. Att intervjua de engagerade har visat sig vara ett lika stort problem, eftersom många av dem ställer sig på samernas sida. Det högt eftersträvarde journalistiska oberoendet och den perfekta källan har helt enkelt inte infunnit sig. Istället har jag valt att använda de som figurerar i artikeln. Camilla Wikland har de facto agerat som advokat åt alla Sveriges samebyar, men eftersom advokatsamfundets generalsekreterare inte ville bli intervjuad och hänvisade till henne, så valde jag henne ändå. De övriga juridiska experterna har liknande bakgrunder och är i min åsikt inte mindre oantastliga än Camilla Wikland. Jag gjorde även en intervju med den samiska juristen Inger-Ann Omma, men valde att inte använda den i huvudartikeln, eftersom det skulle bli en för uppenbar måltavla för kritik.

Det går helt enkelt inte att hitta en insatt, neutral person. Jag är medveten om att min artikel kan förkastas, och att mina val av intervjupersoner kan förebrås. Samtidigt anser jag att jag löst problemet så gott som det går – de som har andra åsikter i de här frågorna kommer ändå inte att hålla med om reportagets budskap.

Etiska överväganden

En sak jag var mycket noga med var att inte tränga mig på rensköterna som jag hälsade på. Istället valde jag att vara som en fluga på väggen och följa med Reidar och Tanja Nordfjell vad de än gjorde. Många same och renskötare har negativa intryck av reportrar som inte lyssnat, inte förstått och inte brytt sig. Jag såg inget egensyfte i att ifrågasätta deras livsstil, utan valde istället att beskriva den och försöka förstå den.

Källor:

Skriftliga

Publikationer

Dahl, Jens Parellada Alejandro (2002) *Ursprungsfolk* IWGIA

Deklaration om urfolks rättigheter, FN

Hanson, Nils (2009) *Grävande journalistik* Ordfront

Idivuoma, Per (1970) *Minnesbilder* Sápmi

Kartbok från Svensk-norska renskötselkonventionen av 1997

Kuoljok, Ivar Apmut (2007) *Mitt liv som renskötare* Ord & Visor Förlag

Lundmark, Lennart (2002) *”Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämlig” svenska statens samepolitik i rasis-
mens tidevarv* Norrlands universitetsförlag

Lundmark, Lennart (2008) *Stulet land, svensk makt på samisk mark* Ordfront

Omma, Inger-Ann (200) *Samisk sedvanerätt -enligt Lappkodicillen och renskötselkonventionerna. Har rätten
förändrats?* Luleå universitet

Nordberg, Lars/Udtja Lasse (2007) *Begrav mitt hjärta vid Udtajajure* Emma publishing

Nordisk familjebok (1876-1926).

Norges offentlige utredninger, 2007:14, *Samisk naturbruk og retts- situasjon fra Hedmark til Troms. Bak-
grunnsmateriale for Samerettsutvalget.* (Del XVI Nils Johan Päiviö Gränsöverskridande renskötsel. Histo-
risk belysning)

Regeringsformen

Renskötsellagen

Ruong, Israel (1982) *Samerna* Aldus akademi

Samer – ett ursprungsfolk i Sverige, Sametinget/Regeringskansliet

Samernas Sedvanemarkar: betänkande, Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet

Sametingslagen

Sjölin, Rolf (2002) *En studie i ickemakt, same och samefrågor i Svensk politik* Sámi Instituhtta

Studie kring orsaken till den begränsade förekomsten av renkött i svensk dagligvaruhandel, Jordbruksdepar-
tementet Referensnr: 50013

Svensk renskötselkommission av år 1997 Betänkande angivet maj 2001

Thomasson, Lars (2002) *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria, en mer än hundraårig kulturkamp* Gaaltije

Upplösande av 1972 års svensk-norska renskötselkonvention Regeringens skrivelse 2004/05:79

Yttranden över betänkandet angivet av svensk-norska renskötselkommission av år 1997, (samtliga givna under 2001):

Arjeplogs kommun

Arvidsjaur kommun

Gällivare kommun

Jokkmokks kommun

Lantbrukarnas riksförbund, länsförbundet i Jämtland

Lantbrukarnas riksförbund, länsförbundet i Norrbotten

Lantbrukarnas riksförbund, länsförbundet i Västerbotten

Länsstyrelsen Västerbottens län

Länsstyrelsen Jämtlands län

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Norra skogsägarna

Sametinget/Sámediggi

Skogsstyrelsen

Åre kommun

Yttranden över Renskötselkonventionen, Ds 2010:22 (givna under 2010):

Advokatsamfundet

Diskrimineringsombudsmannen

Handölsdalens sameby

Kammarrätten i Sundsvall

Länsstyrelsen Jämtland

Regelrådet

Rikspolisstyrelsen

Sveriges geologiska undersökning (SGU)

Sveriges Sportfiske- och Fiskevårdsförbund

Svenska Samernas Riksförbund (SSR)
Tullverket

Statistik, fakta, forskning och domstolsfall:

Siffror om rennäringen, statistik från SCB (<http://www.rennaringsstatistik.scb.se/index.asp>)

Svensk rennäring, fakta och statistik utgiven av SSR, SCB, Jordbruksverket och SLU

Samerna, solens och vindens folk, skrift från Svenskt Fjäll och Samemuseum, Jokkmokk

“Sami Land Rights – The ECtHR Judgment in the Case of Handölsdalen Sami Village and Others v. Sweden” <http://internationallawobserver.eu/2010/06/21/sami-land-rights-the-ecthr-judgment-in-the-case-of-handolsdalen-sami-village-and-others-v-sweden/>

Hemsidor:

Sametingets informationssida: <http://www.samer.se/>

Svenska Samernas Riksförbunds hemsida: www.sapmi.se

Regeringens hemsida om Rennäringen: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/6410/a/58131>

Regeringens hemsida om Samepolitik: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/4366>

Jokkmokks samebyars hemsida: <http://www.sameportalen.se/>

Nationalencyklopedin: www.ne.se

Idre samebys hemsida: <http://www.idresameby.se>

Artiklar/Tv-inslag

”Det samiska upproret” Dokument Inifrån SVT 21/11 2010

”Kampen om ursprunget”, Filter nummer 15

”Klyfta mellan nord och syd”, Samefolket nr 8-9:2010

”Kompromiss om konventionen”, Samfolket nr 10:2010

”Betesavtalet klart fört påskrift” Samefolket nr 11-12 2010

”Plenum säger nej till konventionsförslaget” Samefolket nr 11-12 2010

“Långbänk istället för lösning”, Östersunds-Posten ledare 29/10 2010

<http://op.se/ledare/ledare/1.2453316-langbank-i-stallet-for-losning->

“Samepolitik utan samisk insyn” Svenska Dagbladet debatt 1/1 2010

“Laglös samepolitik”, ledare Dagens Nyheter 17/2 2009

“Nu avgörs samernas framtid”, Dagens Nyheter 18/4 2010

“Kämpar för sina rötter” Dagens Nyheter 19/12 2010

<http://www.dn.se/kultur-noje/film-tv/kampar-for-sina-rotter-1.425048>

”Samernas rättigheter försvagas” Dagens Nyheter debatt 10/11 2009

<http://www.dn.se/debatt/samernas-rattigheter-forsvagas-1.991004>

“Tredje gången gillt för konventionen” 8/10 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4083520>

“Handölsdalens sameby kritisk mot nya renbeteskonventionen” Oddasat 2/8 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=3891829>

”Erlandsson beklagar Sametingets nej” Oddasat 6/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=2327&grupp=7039&artikel=4223061>

”Till storms mot renskötselkonventionen” Oddasat 4/11 2010

<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=2327&grupp=7039&artikel=4155160>

”Tung kritik mot konventionsförslag” Oddasat 26/10 2010

<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=2327&grupp=7039&artikel=4130802>

”Konventionen upprör samebyar” Oddasat 7/9 2010

<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=2327&grupp=7039&artikel=3988536>

”Renen plågas” Oddasat 6/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4223371>

”Befogat att kritisera transporterna” Oddasat 6/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4232307>

“Få anmärkningar vid renslakt” Oddasat 6/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4232307>

“USA stödjer FN:s urfolksdeklaration”, Oddasat 17/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4246240>

“Genombrott för urfolksfrågan”, Oddasat 16/12 2010

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=4245072>

Muntliga källor:

Citerade:

Per-Gustav Idivuoma 7/12 2010 Sakkunnet för Renskötselkommissionen

Reidar Nordfjell 27/11, 28/11 Drabbad renskötare i Handölsdalens Sameby

Tanja Nordfjell 27/11, 28/11 Drabbad renskötare i Handölsdalens Sameby

Anders Kråk 14/12 2010 Renskötare i Handölsdalen samt vice ordförande för Svenska Samers Riksförbund, SSR

Camilla Wikland 3/1 2011 Sameadvokat på Gärde Weslau advokatbyrå i Göteborg

Inte citerade:

Karin Fingal 6/11 2010 Fd exjobbare på JMG som också skrev om renskötare

Christer Ganelind, fd sekreterare för svensk-norska renbeteskommissionen

Marie Hagsgård, jurist och juridisk expert i samefrågor

Lars Lundberg 18/11 2010 Fd diplomat och förhandlare för Renskötselkonventionen

Bror Saitton 3/12 2010 Sakkunnig för Renskötselkommissionen

Inger-Ann Omma 2/12 2010 Jurist och renskötare från Vapsten sameby

Bjarne Örnstedt, handläggare för renskötselkonventionen på Jordbruksdepartementet

Karl-Olov Öster 16/12 2010 Förhandlare för renskötselkonventionen, sista rundan.